

Voorwoord

Bram Eidhof, Mieke Van Houtte & Marc Vermeulen

Zowel in Nederland als in Vlaanderen komt iedere dag ongeveer een kwart van de bevolking binnen de muren van de school, als leerling of student, als docent of als medewerker. In zeker de helft van de huishoudens van de Lage Landen wordt dagelijks de vraag gesteld: ‘Hoe was het vandaag op school?’ Wat is heb je geleerd? Hoe is er met elkaar omgegaan? Welke resultaten zijn er geboekt?

De Lage Landen – we duiden in dit boek Nederland en Vlaanderen samen zo aan – behoren tot een van de dichtst bevolkte gebieden van de wereld, met een hoge welvaart, een lange geschiedenis en stabiele instituties in een moderne verzorgingsstaat. De ontwikkeling van een dergelijk sociaal systeem daagt inwoners uit om zich maximaal in te spannen. Alle talenten moeten ingezet worden om het welvaartsniveau te behouden, de sociale omgeving te stabiliseren en technische vraagstukken (milieu, communicatie, infrastructuur) op te lossen.

Onderwijs speelt daarin een sleutelrol, die overigens ingewikkeld is. Onderwijs is tegelijkertijd oorzaak en gevolg van de hiervoor genoemde context. Onderwijsorganisaties worden voortdurend aangesproken op hun bijdrage aan de sociale samenhang, aan de arbeidsmarkt en economie en aan de culturele ontwikkeling. Tegelijkertijd is onderwijs – juist door zijn massaliteit – ook daadwerkelijk een speler van belang en medevormgever van onze moderne samenleving. Maar het is ook niet de enige speler op het toneel. In de opvoeding en vorming van jonge en oudere mensen spelen het huiselijk milieu en directe sociale omgeving een hele belangrijke rol. Daarnaast zijn massacommunicatie en sociale media de laatste decennia ook altijd nadrukkelijk een rol gaan spelen. In het virtuele domein zijn grenzen van plaats en tijd vervaagd. Individualisering en multiculturalisering maken de samenleving veel gedifferentieerder dan bijvoorbeeld vijftig jaar geleden. Dit alles maakt de positie van onderwijs niet eenvoudiger. De verwachtingen ten aanzien van opbrengsten zijn onverminderd

hoog, maar de omstandigheden waarbinnen scholen hun prestaties moeten leveren, zijn veel ingewikkelder.

De ingewikkeldheid van onderwijs vergt veel van ons denkvermogen, dat van leraren in de klas, van bestuurders en leidinggevendenden en niet in het minst ook van wetenschappers. Een ingewikkeld stelsel waar zoveel van afhangt vergt een goed ontwikkelde kennisinfrastructuur. De structurering van de kennis verloopt langs verschillende lijnen:

- disciplinair (pedagogiek, sociologie, onderwijskunde enz.);
- toepassingsgerichtheid (fundamenteel, praktijkgericht, ontwerpend);
- financiering (eerste geldstroom, contractonderzoek);
- betrokkenheid (onafhankelijk, participatief);
- type data (kwantitatief, kwalitatief).

Indelingen hebben de neiging een eigen leven te gaan leiden, te stollen. Dan geldt het Engelse gezegde: “Societies have problems, universities have departments”. Eén van de inzichten die in dit boek naar voren komt, is dat de sociologische beschouwingen over onderwijs niet opgesloten zijn in een verkokerde disciplinaire structuur. Het boek is niet bedoeld om het zelfstandige belang van de sociologie nog eens te onderstrepen, maar juist om te laten zien dat een sociologische kijk op onderwijs een vruchtbare en onmisbare aanvulling vormt op allerlei andere perspectieven. Klassieke sociologische inzichten blijken opvallend goed bruikbaar in de analyse van de complexiteit waar moderne onderwijsstelsels zich voor gesteld zien. Niet exclusief maar juist multiperspectivisch.

Eerdere en vergelijkbare boeken droegen in de titel vaak de naam van de subdiscipline *onderwijssociologie*. In dit boek doen we dat niet. De onderwijssociologie levert en leverde belangrijke inzichten, maar ook andere delen van de sociologie doen en deden dat. Het is dus niet een exclusief onderwijssociologische benadering. We kiezen voor een sociologische benadering van onderwijs; dat biedt meer ruimte. En meteen een gemakkelijke verbindingsweg met onderwijskunde.

Aan dit boek wordt bijgedragen door auteurs die allemaal een academische vorming hebben genoten – vrijwel allemaal als socioloog – en allemaal wetenschappelijk werk verrichten vanuit sociologisch perspectief. De hoofdstukken beogen dan ook een overzicht te bieden van de stand van sociologiewetenschap. Er wordt dus verwezen naar theorie en naar resultaten van recent empirisch onderzoek. In die zin is er sprake van *rigor*. Tegelijkertijd schuwen auteurs ook niet om uitspraken te doen over beleid, over praktijken in de school, in het bestuur en in de politiek. De onderwerpen die besproken worden, staan bij wijze van spreken dagelijks in de krant of zijn onderwerp van gesprek aan de eettafel. Er is dus ook sprake van *relevance*.

Het boek beoogt nadrukkelijk niet een dekkend overzicht te geven van alle onderwerpen waar sociologen naar kijken in het onderwijs. Het zou een ondoenlijke opgave zijn om dit volledig af te dekken. Bovendien veranderen accenten in de benadering van sociologen. Lange tijd was de bestrijding van onderwijsachterstanden een belangrijk thema, in de jaren negentig verdween dit enigszins naar de achtergrond en werden vooral aansluitingsvraagstukken tussen onderwijs en arbeidsmarkt veel bestudeerd. Heel recent is er toch weer meer aandacht voor ongelijkheid, met name de ongelijkheid die door het onderwijs veroorzaakt wordt. Onderwerpen komen en gaan. Daarmee veranderen ook benaderingswijzen, samenhangen met andere vakgebieden en databronnen. Toch komen er in de sociologische beschouwing van onderwijs steeds opnieuw drie hoofdthema's terug, en die vormen ook de delen twee tot en met vier van dit boek. Het gaat om:

- De kwalificatiefunctie: onderwijs bereidt inhoudelijk voor op een vervolgopleiding en op beroepsuitoefening.
- De selectie- en allocatiefunctie: onderwijs bepaalt welke sociale positie mensen in gaan nemen in de samenleving, wat hun maatschappelijk aanzien wordt.
- De socialisatiefunctie: onderwijs maakt van leerlingen burgers, samenlevers, het leert mensen hoe ze met elkaar om gaan en welke waarden en normen gerespecteerd moeten worden.

In welke tijd of land je ook kijkt naar onderwijs, altijd zullen deze drie hoofdthema's aan de orde zijn. In dit boek behandelen we dus ook de drie thema's. Daaraan voorafgaand bieden we eerst een overzicht op hoofdlijnen. Langs welke lijnen wordt onderwijs geordend en ingericht? Wat zijn de hoofdtheorieën die van toepassing zijn en op welke manier bestuderen sociologen onderwijs? Dit thema vormt als het ware de legenda bij de kaarten die verder in het boek getoond worden.

Voor wie is dit boek bedoeld? Uiteraard voor mensen die met een sociologische blik willen kijken naar onderwijs en willen weten wat de sociologie hen kan bieden. Dat zullen mensen zijn die studeren en verder gevorderd zijn (masterniveau). Daarnaast verwachten we dat mensen die in het onderwijs werken en zich willen verdiepen in de maatschappelijke betekenis van hun werk, veel aan dit boek zullen hebben. Mensen die beroepshalve als bestuurder, beleidsbeïnvloeder, ambtenaar of politicus onderwijs willen inrichten, doen er eveneens goed aan om dit boek te lezen. Het zal hen inzicht bieden in de complexiteit en de (on)mogelijkheden daar sturing aan te geven. Het boek kan van voren naar achteren gelezen worden, door degenen die een breed beeld willen ontwikkelen, maar alle hoofdstukken zijn ook zelfstandig leesbaar. Ze zijn zo geordend en ingeleid dat aanverwante onderwerpen duidelijk zichtbaar worden. We

hebben ernaar gestreefd om zowel Nederland als Vlaanderen goed in beeld te brengen, het boek moet dus ook in beide landen zijn lezerspubliek vinden.

Uitgever Huug Van Gompel van Garant benaderde ons met de vraag of we voor dit publiek een boek over onderwijssociologie wilden samenstellen. Het was in zijn ogen bovendien hoog tijd dat er een opvolger kwam voor het beroemde boek van Peschar en Wesselingh. Zonder zijn initiatief zou dit boek er niet zijn. Jules Peschar en Anton Wesselingh zijn we dank verschuldigd voor nuttige adviezen en aanmoedigingen om door te zetten. Echt onmisbaar voor de totstandkoming van dit boek was Anke Vroomen. Zij was secretaris van onze redactie, aanjager, ordestichter en spil in de communicatie. Een dergelijk boek maken met 14 bijdragen van 28 auteurs die allemaal drukke banen en een dito privéleven hebben, is een huzarenstukje dat zonder haar inzet vermoedelijk nooit gelukt was.

Amsterdam, *Bram Eidhof*

Gent, *Mieke Van Houtte*

Tilburg, *Marc Vermeulen*